

RAZREDI MORFOLOŠKIH PROMJENA
U HRVATSKOSRPSKOM JEZIKU

1. – Ovaj je rad posvećen proučavanju promjena raznih oblika riječi da bi se na osnovu toga stvorila apstraktna shema morfoloških razreda.

2. – Istraživanje se provodi na građi u koju ulaze hrvatskosrpski pisani tekstovi, rječnik i dosadašnja gramatika.

3. – Ako promatramo tekst, pisan našim suvremenim pravopisom, uočiti ćemo skupove (koji se sastoje od nekoliko ili jednog slova), odvojene od drugih skupova razmakom ili nekim drugim pravopisnim znakom. Takav će skup nazvati *riječ*.

Promatrajući riječi, vidimo da mnoge riječi nisu međusobno identične, ali izazivaju osnovnu predodžbu istog predmeta (riječ predmet ne upotrebljavam u svakidašnjoj upotrebi). (Npr.: konj, konja, konjima; ruka, ruci, ruku; kopati, kopam, kopanje). (Isto tako vidimo da su neke riječi međusobno (s obzirom na sastav slova) vrlo slične, ali ne izazivaju istu osnovnu predodžbu predmeta. (Npr.: buka, muka; baca, baka; sin, siv).

Riječi koje (s obzirom na sastav slova) nisu međusobno identične, a izazivaju istu osnovnu predodžbu predmeta, nazvat će *porodica riječi*.

Dio porodice riječi koji je identičan i koji je neidentičan – i jedan i drugi nazvat će *morf*.

Ako riječ ne ulazi u porodicu riječi (odnosno čini jednočlanu porodicu), onda je ona cijela jedan morf.

Da bismo mogli vršiti daljnje operacije, riječi teksta (jezika) podijelit će na:

1. one koje čine višečlane porodice,
2. one koje čine jednočlane porodice.

(Time sam prema uobičajenoj terminologiji podijelio riječi na promjenljive i nepromjenljive.)

4. – Budući da nemamo formalno izraženih morfoloških signala prema kojima bismo prema jedinstvenom kriteriju dijelili riječi koje čine

jednočlane porodice, ograničimo se zasad samo na pronalaženje kriterija po kome će se izvršiti podjela onih riječi koje čine višočlane porodice.

Zajednički dio uspoređivanih riječi u okviru višočlane porodice, koji izaziva istu osnovnu predodžbu predmeta, zvat će *leksički morf*. Različite dijelove ovih uspoređivanih riječi zvat će *gramatički morfi* (iako svaki od njih može biti leksičko-gramatički ili samo gramatički).

Gramatički se morf definira kao »najmanji dio teksta (za pisani jezik) koji ima samostalno gramatičko značenje«. (Pod navodnicima je definicija za morf, koja je uzeta iz članka: Z. M. Volockaja i T. N. Mološnaja: »O nekotoryh ponjatijah morfologii« – sbornik »Issledovanija po struktornoj tipologii«,¹ str. 162.)

5. – Za daljnju analizu potrebno je uvesti još neke pojmove. Pojmove (i ujedno termine za njih), koje ću sada navesti, preuzimam iz članka (odnosno knjiga):

– Z. M. Volockaja i T. N. Mološnaja: O nekotoryh ponjatijah morfologii« – sbornik »Issledovanija po struktornoj tipologii«¹. Odavde su uzeti ovi termini: diferencijalne morfološke osobine, gramem, gramatičke kategorije, povezani spoj gramema, morfem.

– T. P. Lomtev: »Osnovy sintaksisa sovremennogo russkogo jazyka«.² Odavde su uzeti ovi termini: forma riječi (»slovesnaja forma«), paradigma, riječ (»slovoforma«).

»Pod *diferencijalnim morfološkim osobinama* razumijevaju se elementarna značenja kojih se skup zadaje. Diferencijalne morfološke osobine mogu se smatrati kao minimalne jedinice plana sadržaja morfologije jezika. Svaka osobina može primati dva značenja: pozitivno i negativno« Npr.: »autor (neautor govora (osobina služi za tvorbu gramema lica glagola; pozitivnim značenjem ove osobine tvori se gramem 1-og lica, negativnim značenjem gramemi 2-og i 3-eg lica); ...« (Str. 161).

Pod *gramemom* se razumijeva snop (sklop) ili spoj diferencijalnih morfoloških osobina«. Npr.: »komparativ (stvoren spojem pozitivnog značenja osobine „sravnitel'nost' intensivnosti kačestva” i negativnog značenja osobine „prevoshodnost' intensivnosti kačestva”), ...« (Str. 161).

»Gramemi koji su stvoreni spajanjem raznih značenja istih diferencijalnih morfoloških osobina ujedinjaju se u *gramatičke kategorije*. Na primjer, gramemi ženskog roda, muškog roda i srednjeg roda ujedinjaju se u kategoriju roda; ...« (Str. 161–162).

»Kategorije se dijele na dva tipa ovisno o tome mogu li razne forme jedne riječi sadržavati razne grameme ove kategorije ili ne mogu. U kategorije prvog tipa spadaju, na primjer, takve kao rod, broj, padež pridjeva; broj imenica; lice, broj, vrijeme glagola i sl. Tako razne forme pridjeva »krasnij« mogu se karakterizirati kao razni gramemi padeža (»krasnogo, krasnomu, krasnym«), broja (»krasnij, krasnye«) i roda (»krasnij, krasnaja, krasnoe«).

U kategorije drugog tipa spadaju takve, kao rod imenica i lice zamjenica. Tako sve forme imenice »reka« karakteriziraju se samo jednim gramemom ženskog roda, a sve forme imenice »dom« karakteriziraju se samo jednim gramemom muškog roda.

Suglasno s lingvističkom tradicijom kategorije I tipa zovemo gramatičkima, a kategorije II tipa leksičko-gramatičkima, budući da ove posljednje karakteriziraju cijeli leksem, a ne pojedine riječi (»slovoformy«).« (Str. 162).

»Između morfā i gramema koji se njima izražavaju ne postoji jednoznačna istovetnost. Jednim se morfom može izražavati istovremeno nekoliko gramema, na primjer, morf »-omu« izražava istovremeno grameme dativa, muškoga roda i jednine pridjeva, pri čemu ovi gramemi u ruskom jeziku ne mogu biti izraženi pojedinačno. Takve spojeve gramema zovemo *povezani spoj gramema*.« (Str. 162).

»Morfi koji izražavaju jedno te isti povezani spoj gramema čine *morfem*. Tako na primjer morfi »-omu, -emu, -u« čine jedan morfem koji izražava spoj gramema dativa, jednine, muškog roda pridjeva. Morfem predstavlja neku apstrakciju od konkretnih načina izražavanja gramema. Bilo kojem povezanom spoju gramema koji može biti izražen sa nekoliko različitih morfā, odgovara jedan morfem.« (Str. 163).

»*Forma riječi* (slovesnaja forma) jedinica je opozicije između riječi unutar same riječi, tj. jedinica paradigmatskog odnosa unutar jedne određene riječi.« (Str. 17). Napomena: Za Lomteva je pojam riječi drugačiji nego u mojoj definiciji. Npr.: »Forme "stol" i "stola, stolu" i "stolom" razne su "slovoformy" i razne "slovesnye formy" jedne riječi ("slova")«. – Str. 20) ... »To su forme jedne riječi (»slova«) jer su suprotstavljene po istoj osobini« (padeži). Npr.: »Forme "idu" i "idem" – razne su glagolske jedinice, suprotstavljene jedna drugoj po kategoriji broja.« (Str. 17).

»Ujedinjavanje formi riječi (»slovesnyh form«) po istovetnoj osobini predstavlja njihovu *paradigmu*, a odnos formi riječi, koje su suprotstavljene po datoj osobini, jest *paradigmatski*, ...« (Str. 18).

»*Riječ* ("slovoforma") konkretni je izraz forme riječi ("slovesnoj formy«) date riječi ("slova") u određenom morfološkom sastavu.« (Str. 18).

6. – Na osnovu svega ovoga dat ću svoju definiciju morfološke promjene koja će biti polazište za morfološku klasifikaciju riječi.

Morfološka promjena je prijelaz iz jednog stanja u drugo u okviru određene gramatičke kategorije, pri čemu se jedan gramem smjenjuje drugim i pri tom od jedne riječi dobijemo drugu riječ. Napomena: Uzimaju se u obzir samo gramatičke i leksičko-gramatičke kategorije, a izostavljaju se leksičke i sintaktičke. U odnosu na gramatičke i leksičko-gramatičke kategorije u ovom je radu osnovno da riječi koje posjeduju jednu od spomenutih kategorija imaju izražen morfološki signal (morf) koji će tu riječ vezati za određenu kategoriju. Jedan je gramem uvijek u nekom odnosu prema drugom gramemu ili prema većem broju

gramema (ako veći broj postoji) u okviru jedne gramatičke kategorije. Npr. gramem jednine suprotstavljen je gramemu množine u okviru gramatičke kategorije broja. Gramem 1-og lica suprotstavljen je gramemu 2-og lica, tako i posebno gramemu 3-eg lica u okviru gramatičke kategorije lica. Gramem 2-og lica suprotstavljen je gramemima 1-og i 3-eg lica, a gramem 3-eg lica suprotstavljen je gramemima 1-og i 2-og lica. Gramem nominativa suprotstavljen je svakom gramemu određenog padeža u skupu ostalih padeža u okviru gramatičke kategorije padeža.

Uz to se postavlja uvodna uputa s kojom treba da se složimo: Jedna riječ može biti član neke promjene samo onda ako ta riječ sadrži gramem koji je suprotstavljen najmanje još jednom gramemu u okviru jedne gramatičke kategorije, a bez obzira na to koliki broj gramema ova gramatička kategorija može imati. (Napomena: Gramatičke kategorije [polazeći od date definicije] preuzimam iz djela navedenih u § 8).

Navodim primjer. Riječi »konj« suprotstavlja se riječ »konji«. Prva riječ sadrži gramem jednine, a druga gramem množine u okviru gramatičke kategorije broja. Dakle, za ove dvije riječi (i to za svaku pojedinačno) može se reći da podliježu promjeni, i to u okviru gramatičke kategorije broja.

7. – Uvezi s pitanjem da li neka riječ mijenja svoj oblik (tj. mijenja li joj se jedan dio) u okviru jedne gramatičke kategorije i tako prelazi u drugu riječ, ili ne, postoje dva načina promatranja.

Prvi je način promatranja vezan uz slova koja se vide u tekstu; nazovimo ga formalno-vizuelni. Npr. riječ »učenik« (nominativ) u odnosu na riječ »učenika« (genitiv) u okviru gramatičke kategorije padeža ima isti leksički morf (= učenik) i različite gramatičke morfe (ø u nominativu; -a u genitivu). Tako isto na osnovu uspoređivanja riječi »učenik« i riječi »učenica« zaključujemo da je svaka od tih riječi član gramatičke kategorije roda. Ovdje je zajednički leksički morf »učeni-«, a opozicija nultog (ø) morfa u odnosu na morf »-a« pokazuje opoziciju u rodu: muški prema ženskome. »Učenik« u riječi »učenik« i »učenic« u riječi »učenica« jesu alomorfi. Dakle, forma riječi (»slovesnaja forma«) ovdje je pokazatelj određene promjene, odnosno određene gramatičke kategorije.

Drugi je način promatranja širi. On se odnosi na gramatičke morfe većeg broja ili svih riječi u okviru jedne gramatičke kategorije, bez obzira na to da li riječi imaju zajednički leksički morf ili ne. Ovakvim se uspoređivanjem može zaključiti ima li jedna riječ određeni gramem i pozitivnim se odgovorom potvrđuje pripadnost te riječi datoj gramatičkoj kategoriji. Npr. za riječ »žena« zaključujemo da ima gramem ženskog roda u okviru gramatičke kategorije roda, makar njezin leksički morf ne možemo naći u nekoj drugoj riječi s takvim gramatičkim morfom koji bi izražavao drugi gramem, i to upravo gramem (npr. muškog ili srednjeg roda) u opoziciji prema prvom (tj. prema gramemu muškog roda) u okviru iste gramatičke kategorije (tj. kategorije roda).

U ovom će se radu oba načina promatranja uzeti u obzir.

8. – Da bih dao popis morfoloških promjena služim se:

1. Gradom iz dosadašnje gramatike, prvenstveno iz gramatika T. Maretića⁶ i Brabec–Hraste–Živković.⁷

2. Rukovodeći se uvodnim uputama i terminima datim u ovom poglavlju preuzimam gramatičke kategorije nabrojene (odnosno obrađene) u ovim djelima: (Napomena: Pri tom se vodi računa o specifičnostima hrvatskosrpskog jezika.)

a) V. V. Vinogradov: »Russkij jazyk«³

b) Z. M. Volockaja, T. N. Mološnaja: »O nekotoryh ponjatijah morfologii« u zborniku »Issledovanija po strukturnoj tipologii«.¹

c) T. M. Nikolaeva: »Opyt algoritmičeskoj morfologii russkogo jazyka« u zborniku »Strukturno-tipologičeskie issledovanija«.⁴

Morfološke se promjene određuju prema gramatičkim kategorijama, a ove prema distinktivnim osobinama gramatičkoga sadržaja, koje se prema spomenutoj literaturi određuju proizvoljno.

Pri svemu treba imati na umu da se morfološka promjena uvijek veže uz samu riječ koja je već definirana.

Morfološke promjene jesu u odnosu na:

1) rod (muški, ženski, srednji)

2) broj (jednina, množina)

3) padež (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokativ, instrumental)

4) živo – neživo (obično imenica koja označuje živo, imenica koja označuje neživo)

5) komparaciju po veličini (deminutiv, srednja veličina, augmentativ)

6) komparaciju po intenzivnosti svojstva (pozitiv, komparativ, superlativ)

7) lice (prvo lice, drugo lice, treće lice)

8) vrijeme (prezent, imperfekt, aorist i futur kad je izražen jednom riječju u istočnoj varijanti pravopisa, npr.: nosiću)

9) način (indikativ, imperativ) (Napomena: Infinitiv se ne ubraja u način jer on sam po sebi (izražen jednom riječju) ne izražava lice. (Vidi o tome i u Vinogradova, str. 604.³

10) vid (svršenost, nesvršenost, učestalost radnje)

11) istovremenost – prijevremenost (npr. glagolski prilog sadašnji, glagolski prilog prošli)

12) određenost – neodređenost (npr. određeni pridjev, neodređeni pridjev).

13) stanje (aktiv, pasiv)

9. – Promatrajući i uspoređujući pojedine riječi vidimo da neke riječi (uzete svaka pojedinačno) mogu imati dvije ili više morfoloških promjena. Npr. riječ »nov« (usp: genitiv: novoga, množina: novi, ženski rod: nova, komparativ: noviji ima ove morfološke promjene: morfološku promjenu padeža, broja, roda, »živo-neživo«, »određenost-neodređenost« i morfološku promjenu komparacije po intenzivnosti svojstva.

Druge pak riječi imaju samo jednu morfološku promjenu. Npr. riječ »polako« kao prilog (termin dosadašnje gramatike) (usporedi komparativ: polakše) ima samo morfološku promjenu komparacije po intenzivnosti svojstva.

Prema ovim postojećim raznolikostima postavljam ovaj kriterij za stvaranje morfološke klasifikacije riječi: *One riječi koje imaju iste morfološke promjene i isti broj tih promjena ulaze u isti razred morfoloških promjena.* I obratno: One riječi koje nemaju iste morfološke promjene ili nemaju isti broj tih promjena ne mogu biti u istom razredu morfoloških promjena, tj. te riječi pripadaju različitim razredima morfoloških promjena. Dakle, jedinice koje će se dobiti bit će razredi morfoloških promjena. Zvat će ih ukratko »morfološki razredi«.

10. – U nekim riječima izbor gramema nije ograničen, dok u drugim riječima jest. Npr. riječ »nov« (= muški rod) u okviru morfološke promjene po rodu ima izraženu opreku: »nova« (= ženski rod), »novo« (= srednji rad). Riječ »učenic« (= muški rod) ima izraženu opreku samo u riječi »učenica« (= ženski rod), a nema opreke u riječi s istim leksičkim morfom, koja bi bila srednjeg roda. Riječ »čovjek« u okviru morfološke promjene po rodu nema izražene opreke u drugoj riječi s istim leksičkim morfom. Ali ta je riječ obilježena gramemom muškog roda, tj. među postojećim gramemima roda izbor je ograničen samo na muški rod. Opreka se daje gramemima. Npr. gramem muškog roda izražava se nultim (∅) morfemom, i on je u opreci prema gramemu ženskog roda koji se izražava morfemom »-ica«. Opreka je u okviru sustava dana kao mogućnost, ali se ne iskorišćuje. Riječ »čovjek«, dakle, obilježena je kao muški rod, iako nema ni ženskog ni srednjeg roda.

Uzmimo druge primjere.

Riječ »vile« (pluralia tantum, termin dosadašnje gramatike) u okviru morfološke promjene po broju ima gramatički izraženu samo gramatičku množinu, a to se vidi kad se padežni oblici te riječi uspoređuju sa riječju npr. »žene« (N. vile – žene; G. vilā – ženā; D. vilama – ženama; itd.). Isto tako riječ »vile« imat će gramatički isti rod kao i »žene«. Ako se kod riječi »žena« taj rod zove ženski, onda će se tako zvati i kod »vile«. Ovaj primjer pokazuje da se u ovom radu u obzir uzima samo gramatički rod i broj koji su upravo morfološki u riječi izraženi. Dakle, kategorija roda i broja zapravo su kategorije vezane uz određene tipove deklinacija.

Komparativ i superlativ pridjeva (termin dosadašnje gramatike) u okviru morfološke promjene »određenost – neodređenost« imaju samo određeni oblik. Mogućnost postojanja neodređenog oblika kao opreke postoji, ali se u jezičnom sustavu ne iskorišćuje.

Za morfološku promjenu »živo – neživo« navodi se uputa: Ova se promjena uzima u obzir samo onda ako je prije izabran muški rod i akuzativ.

U okviru morfološke promjene »komparacija po veličini« riječ »nos« ima izraženu opreku u deminutivu »nosić« i augmentativu »nosina«. Ali riječ »učenik« u okviru iste promjene ima iskorištenu samo jednu mogućnost, a to je gramem »srednja veličina«.

Riječ »čitan« u okviru morfološke promjene po intenzivnosti svojstva ima izraženu opreku u komparativu »čitaniji« i superlativu »najčitaniji«. A riječ »pročitana« obilježena je samo gramemom pozitiva.

Na osnovu ovih primjera daje se uputa (a ona proširuje ranije datu uputu) koja se u daljnjem radu obavezno uzima u obzir: *U okviru određene morfološke promjene ulazi svaka riječ koja ima izražen jedan gramem te promjene, makar joj opreka (koja se izražava drugim gramemom u okviru iste morfološke promjene), koju jezični sustav daje kao mogućnost, nije iskorištena, tj. izražena u riječi.*

11. – Da bih stvorio morfološke razrede, građu uzimam iz dosadašnje gramatike. Služim se popisom predstavnika pojedinih vrsta riječi (a uz to i njihovih podvrsta) iz dosadašnje gramatike. Zatim se prema popisu gramatičkih kategorija daje popis morfoloških promjena. (Vidi § 8.). Svakoj se riječi pripisuju one morfološke promjene koje ta riječ posjeduje. Na osnovu razlika (u posjedovanju ili neposjedovanju određenih morfoloških promjena) koje se pri tom pojavljuju riječi se dijele u određene morfološke razrede. *Morfološke promjene jesu distinktivne osobine razreda.*

Napomena: Morfološki razredi mogli bi se odrediti i deduktivno. To se čini na ovaj način. Koliko ima distinktivnih osobina, toliko se puta tim brojem potencira 2. Tako se dobiva broj objekata koji se tim distinktivnim osobinama mogu razlikovati, tj. identificirati. Sve se mogućnosti (i »+« i »—«) nabrajaju u svim kombinacijama. Princip je rada ovakav. Ako imamo jednu distinktivnu osobinu, bit će $2^1 = 2$. Prema ovome se razlikuju dva objekta. Jedan je objekat onaj koji ima tu distinktivnu osobinu, a drugi je onaj koji je nema. Ako imamo dvije distinktivne osobine, bit će $2^2 = 4$. Prema ovome identificiramo 4 objekta. Jedan ima prvu i drugu distinktivnu osobinu. Drugi objekat ima prvu distinktivnu osobinu, ali nema drugu. Treći objekat ima drugu, ali nema ni prve ni druge distinktivne osobine. Četvrti objekat nema ni prve ni druge distinktivne osobine. – I tako bi se (u odnosu na broj distinktivnih osobina) moglo ići dalje.

Na ovaj se način postupa sa cijelim brojem mojih (navedenih) morfoloških promjena i po spomenutom se postupku daju sve mogućnosti. Poslije toga se postupa deduktivno. Promatra se koje su od tih mogućnosti ostvarene i prema njima se identificiraju morfološki razredi.

12. – Dajem popis morfoloških promjena (već navedenih u § 8) s primjerima riječi uzetih iz dosadašnje gramatike.

1) Rod

muški	ženski	srednji
učenik lijep lijepi čitao moj	učenica lijepa lijepa čitala moja	lijepo lijepo čitalo moje

2) Broj

jednina	množina
učenik učenica lijep čitao moj čitam čitaš čitah sam	učenici učenice lijepi čitali moji čitamo čitajte čitasmu smo

3) Padež

nomin.	genitiv	dativ	akuz.	vokativ	lokativ	instrum.
učenik	učenika	učeniku	učenika	učeniče	učeniku	učenikom
lijep	lijepa	lijepu	lijep (a)		lijepu	lijepim
lijepi	lijepog (a)	lijepom (u)	lijepog (a)	lijepi	lijepom (u)	lijepim
moj	mojeg (a)	mojem (u)	moj(eg)	moj	mojem (u)	mojim [e]

4) Živo – neživo

živo	neživo
A. učenika	A. stol
A. mojeg (a)	A. moj
A. novog (a)	A. nov

5) Komparacija po veličini

deminutiv	srednja veličina	augmentativ
kravica nosić pjevušiti pjevuckati dobrašan	krava nos pjevati dobar	kravetina nosina

6) Komparacija po intenzivnosti svojstva

pozitiv	komparativ	superlativ
lak lagano (prilog; termin dosadašnje gramatike)	lakši laganije	najlakši najlaganije

7) Lice

1. lice	2. lice	3. lice
čitam čitamo sam smo	čitaš čitajte si ste	čita čitaju je su

8) Vrijeme

prezent	imperfekt	aorist
čitam pročitam	čitah	pročitah

9) Način

indikativ	imperativ
čitam	čitaj

10) Vid

svršeni	nesvršeni	učestali
pročitam pročitah pročitati pročitavši skočim skočiti skočivši	čítam čítah čítati čítajući skačem skakati skačući	preskakujem preskakivati preskakujući

11) Istovremenost ili prijevremenost

istovremenost	prijevremenost
čítajući	pročitavši

12) Određenost ili neodređenost

određenost	neodređenost
novi	nov

13) Stanje

aktivno	pasivno
čítao pročitao	čítan pročítan

13. – Na osnovu ovoga popisa s primjerima i onoga što je bilo rečeno o principima (kriteriju) klasifikacije (vidi § 9–11) dat ću popis morfoloških razreda s popisom morfoloških promjena.

Morfološke razrede označit ću određenim simbolima. Za simbole uzimam brojeve (I, II, III itd.).

Simbole za morfološke razrede čitamo ovako (u zagrade stavljam primjer konkretne riječi):

- I prvi razred (npr. učenik)
- II drugi razred (čitam)
- III treći razred (sam)
- IV četvrti razred (čitajući, pročitavši)
- V peti razred (čitati)
- VI šesti razred (čitao)
- VII sedmi razred (čitao)
- VIII osmi razred (nov)
- IX deveti razred (ja, on, tko, tvoj, njegov)
- X deseti razred (lagano, laganije, najlaganije)
- XI jedanaesti razred (k, i, čak, danas)

Tablica će pokazati koji razred posjeduje koju morfološku promjenu a koji ne. Znak »+« označava posjedovanje određene morfološke promjene. Znak »—« označava neposjedovanje određene morfološke promjene.

Uz to se dodaje još ova napomena: Riječi »čitao« i »čitao« u međusobnoj su opoziciji po stanju (pasiv : aktiv), ali ih posjedovanje, odnosno neposjedovanje ostalih morfoloških promjena razdvaja u dva posebna razreda, i zato se promjena po stanju (aktiv : pasiv) ne uzima u obzir. Budući da je ovdje riječ o uspoređivanju riječi (po stanju: aktiv – pasiv) iz dvaju različitih razreda (VII : VI), promjena po stanju (aktiv – pasiv) izostavlja se i u tablici.

Posebno ističem način kako se došlo do određenog broja razreda, upravo onog koji će se dati u tablici. U popisu riječi (koje su se uvele iz rječnika) promatrani su morfi tih riječi, i to oni morfi koji izražavaju neki gramem ili skup gramema. S obzirom na razliku koja proizlazi iz činjenice da neki morfi izražavaju jedan određeni gramem u okviru određene morfološke promjene, ili određeni skup gramema u okviru određenih morfoloških promjena, a drugi morfi drugi gramem u okviru druge morfološke promjene, ili drugačiji skup gramema u okviru drugih morfoloških promjena, – riječi se i grupiraju u različite morfološke razrede. Na osnovu ovoga uzima se maksimalni broj razlikovnih jedinica.

14. – Tablica koja sadrži *popis morfoloških razreda* riječi i *popis morfoloških promjena*:

15. – Ova je tablica ujedno model koji na određenom stupnju apstrakcije pokazuje morfološke odnose između riječi, a izgrađen je na opozicijama u odnosu na to da li neke riječi posjeduju ili ne posjeduju određenu morfološku promjenu. Na osnovu ove tablice može se i opisno reći kakva je karakteristika svakog pojedinog razreda u odnosu na ostale razrede u popisu (i to u odnosu na svaki razred pojedinačno).

16. – Primjenjujući princip binarnosti za identifikaciju fonema (vidi Šaumjan: »Problemy teoretičeskoj fonologii«,⁵ str. 128–132; i tamo literaturu o tom pitanju) znakom »+« označavam onu morfološku promjenu koju određeni razred posjeduje. Onu koju ne posjeduje označavam znakom »–«. Svaki se razred razlikuje od svih ostalih po tome što mu sve morfološke promjene i njihov broj nisu identični niti s jednim od ostalih razreda. Ako se jedan razred od svih ostalih razreda razlikuje sa više plusova odnosno minusa, od ovih se znakova odabire samo jedan. Proizvoljno se odabire samo jedan »+« ili jedan »–«, jer se jedan razred razlikuje od drugoga već time što ima samo jednu morfološku promjenu, a drugi nema. Ili: ovaj razred nema jedne morfološke promjene, a drugi je ima. Pri tom se vodi računa o tome da se jedan razred po jednoj morfološkoj promjeni (koju ima ili nema) razlikuje od svih ostalih razreda. Dakle, svaki se razred jednoznačno identificira. U idućoj se tablici broj morfoloških osobina, po kojima se razredi razlikuju, nastoji svesti na što manji broj.

Morfološke promjene »padež«, »živo – neživo«, »lice«, »vrijeme«, »način«, »određenost – neodređenost« ni jednom ne uzimam kao relevantne i zato ih ni ne uvođim u iduću tablicu. U ovoj se tablici relevantnost određene morfološke promjene označava sa »+« ili »–«, a irrelevantnost sa »0« (nula).

17. – Tablica koja pokazuje koje se morfološke promjene uzimaju kao relevantne za međusobno razlikovanje datih morfoloških razreda u popisu:

	R	V	K	Kv	B	IP
I	+	–	–	+	○	○
II	–	+	○	○	+	○
III	–	–	–	○	+	○
IV	–	+	○	○	–	+
V	–	+	○	○	–	–
VI	+	+	–	○	○	○
VII	+	+	+	○	○	○
VIII	+	–	+	○	○	○
IX	+	–	–	–	○	○
X	–	–	+	○	–	○
XI	–	–	–	○	–	○

Napomena: Tumačenje skraćenica. R = rod. V = vid. K = komparacija po intenzivnosti svojstva. Kv = komparacija po veličini. B = broj. IP = istovremenost i prijevremenost.

Slijedeće četiri tablice, učinjene prema gornjoj tablici, pokazuju kako se na jednostavan i brz način može vršiti identifikacija morfoloških razreda. Ako nam je poznato za neku riječ koje morfološke promjene posjeduje, odnosno ne posjeduje, utvrđuje se datoj riječi njezina pripadnost određenom morfološkom razredu.

	R	V	K
VII	+	+	+
VI	+	+	—

	R	V	K	Kv
I	+	—	—	+
IX	+	—	—	—
VIII	+	—	+	

	R	V	B	IP
II	—	+	+	
V	—	+	—	—
IV	—	+	—	+

	R	V	K	B
III	—	—	—	+
X	—	—	+	
XI	—	—	—	—

Prema datim se tablicama vidi da se jedni razredi identificiraju pomoću tri morfološke promjene, a drugi pomoću četiri.

Sa tri morfološke promjene identificiraju se: VII, VI, VIII, X i II.

	R	V	K
VII	+	+	+
VI	+	+	—
VIII	+	—	+
X	—	—	+

	R	V	B
II	—	+	+

Sa četiri morfološke promjene identificiraju se: I, IX, III, XI, V i IV.

	R	V	K	Kv
I	+	—	—	+
IX	+	—	—	—

	R	V	K	B
III	—	—	—	+
XI	—	—	—	—

	R	V	B	IP
V	—	+	—	—
IV	--	+	—	+

18. — U zaključku želim istaći da je *ovim načinom podjele riječi u morfološke razrede* (tj. razrede morfoloških promjena) *ukinuta razlika između derivacije* (tvorbe riječi) *i morfologije u tradicionalnom smislu.*

U isti horizontalni razred idu one riječi koje imaju identičan predznak u vertikalama koje su relevantne za njihovo diferenciranje. Npr. »čitam« i »čitaš« ili »krava« i »kravica« imaju »+« u morfološkoj promjeni »lice«, a »krava« i »kravica« imaju »+« u morfološkoj promjeni kojom se razlikuju. »Čitam« i »čitaš« imaju »+« u morfološkoj promjeni »lice«, a »krava« i »kravica« imaju »+« u morfološkoj promjeni »komparacija po veličini«. Ovi primjeri pokazuju da je tu ukinuta razlika između derivacije i morfologije u tradicionalnom smislu.

19. — U terminima dosadašnje gramatike dati se popis morfoloških razreda u osnovnom interpretira ovako:

I: imenica;

II: lična forma glagola i to onih koji nisu enklitike;

III: lična forma enklitičkih oblika glagola;

IV: glagolski prilog (sadašnji i prošli);

V: infinitiv glagola;

VI: glagolski pridjev radni;

VII: glagolski pridjev trpni;

VIII: pridjev;

IX: lična zamjenica, pridjevska zamjenica, redni i umnožni brojevi, a od glavnih brojeva brojevi od 1–4;

X: prilog koji ima komparaciju

XI: nepromjenljiva riječ (prilog koji nema komparacije, veznik, pridedlog, čestica i dr.).

20. — Ovakav način podjele riječi na razrede morfoloških promjena može se primijeniti i na ostale slavenske jezike. Uz izvjesne modifikacije u slavenskom jeziku koji se ispituje dobit će se također određeni popis razreda morfoloških promjena.

LITERATURA

¹ „Исследования по структурной типологии”. (Отв. ред. Т. Н. Молошная) Изд. АН СССР, Институт славяноведения, Москва, 1963.

² Ломтев, Т. П.: „Основы синтаксиса современного русского языка”, Учпедгиз, Москва 1958.

³ Виноградов, В. В.: „Русский язык”. Учпедгиз, Москва 1947.

⁴ „Структурно-типологические исследования”. (Отв. ред. Т. Н. Молошная) Сборник статей. АН СССР, Институт славяноведения, Москва, 1962.

⁵ Шаумнян, С. К.: „Проблемы теоретической фонологии”. АН СССР, Москва, 1962.

⁶ Marelčić, Tomo: »Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«. Matica hrvatska, Zagreb, 1963.

⁷ Brabec, Ivan. — Hraste, Mate. — Živković, Sreten: »Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika«. Školska knjiga, Zagreb, 1954. (»Gramatika hrvatskosrpskog jezika«, Zagreb, 1963.)

DODATAK

Citirane definicije, koje sam u tekstu naveo u prijevodu, dodajem i u njihovu originalu:

Морф - наименьший отрезок текста (для письменной речи), имеющий самостоятельное значение...

Под дифференциальными морфологическими признаками понимаются элементарные значения, набор которых задается. Дифференциальные морфологические признаки можно рассматривать как минимальные единицы плана содержания морфологии языка. Каждый признак может принимать два значения: положительное и отрицательное. ... Примеры дифференциальных морфологических признаков: автор (неавтор речи) признак используется для образования граммем лица глагола; положительным значением этого признака образуется граммема 1-го лица, отрицательным значением граммемы 2-го и 3-го лица); ...

Под граммемой понимается пучок или сочетание дифференциальных морфологических признаков. Примеры граммем: ... „сравнительная степень (образована сочетанием положительного значения признака „сравнительность интенсивности качества” и отрицательного значения признака „превосходность интенсивности качества”), ...

Граммемы которые образованы сочетаниями значений одних и тех же дифференциальных морфологических признаков, объединяются в грамматические категории. Например, граммемы женского рода, мужского рода и среднего рода объединяются в категорию рода; ...

Категории подразделяются на два типа в зависимости от того, могут ли разные формы одного слова содержать разные граммемы этой категории или не могут. К категориям первого типа относятся, например, такие как род, число, падеж прилагательных; число, падеж существительных; лицо, число время глагола и т. п. Так, разные формы прилагательного красны могут характеризоваться разными граммемами падежа (красного, красному, красным), числа (красный, красные) и рода (красный, красная, красное).

К категориям второго типа относятся такие как род существительных и лицо местоимений. Так, все формы существительного река характеризуются только граммемой женского рода, а все формы существительного дом характеризуются только одной граммемой мужского рода.

Согласно языковедческой традиции категории I типа называем грамматическими, а категории II типа лексико-грамматическими, поскольку эти последние характеризуют всю лексему, а не отдельные словоформы.

...

Между морфами и выражаемыми ими граммемами не существует одно-однозначного соответствия. одновременно несколько граммем, например, морф -о му выражает одновременно граммемы дательного падежа, мужского рода и единственного числа прилагательных, причем эти граммемы в русском языке не могут быть выражены по отдельности. Такие сочетания граммем мы называем связными...

Морфы, выражающие одно и то же сочетание граммем, образуют морфему. Так, например морфы -о му, -е му, -у, образуют одну морфему, выражающую сочетание граммем дательного падежа, единственного числа, мужского рода прилагательных. Морфема представляет собой некоторую абстракцию от конкретных способов выражения граммем, которое может быть выражено несколькими различными морфами, соответствует одна морфема.

...

Словесная форма есть единица внутрисловесного противопоставления, т. е. единица парадигматического отношения внутри одного отдельного слова.

Например ... формы иду и идем - разные глагольные единицы, противопоставленные друг другу по категории числа.

...

Объединение словесных форм по одному тождественному признаку представляет собой их парадигму, а отношение словесных форм, противопоставленных по данному признаку, является парадигматическим, ...

Словоформа представляет собой конкретное проявление словесной формы данного слова в определенном морфологическом составе.

